

Kemal DAKA²
Ayşe GÜL³
Sait ENGİNDENİZ⁴

² Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Ortaca İlçe
Müdürlüğü, Ortaca-Muğla

³ Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri
Bölümü, Bornova-İzmir
e-posta: ayse.gul@ege.edu.tr

⁴ Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi
Bölümü, Bornova-İzmir

Muğla İlinde Seralarda Dışsatıma Yönelik Domates Üretimi ve Pazarlaması¹

Production and Marketing of Tomatoes Oriented to Export in
Greenhouses in Muğla

¹ İlk yazarın Yüksek Lisans Tezinin özetidir.

Alınış (Received): 24.02.2012 Kabul tarihi (Accepted): 09.05.2012

Anahtar Sözcükler:

Domates, dışsatım, sera, anket

Key Words:

Tomato, export, greenhouses, survey

ÖZET

Bu çalışmada, Muğla ilinde dışsatıma yönelik domates üretimi ve pazarlaması ile ilgili genel özellikleri belirlemek amacıyla Fethiye ve Ortaca ilçelerinde tesadüf örnekleme yöntemi ile seçilen 92 üretici ile anket çalışması yapılmıştır. Anket soruları ile işletme ve üreticilere, seraların yapısal özelliklerine, toprak hazırlığına, domates yetiştiriciliğine, verime ve pazarlamaya ilişkin bilgiler toplanmıştır. Yörede serada domates yetiştiriciliğine 1973 yılında, dışsatıma ise 1984 yılında başlandığı saptanmıştır. Domates üretiminin ısıtmasız veya dona karşı ısıtılan ya da çatı yağmurlaması ile korunan seralarda gerçekleştirildiği ve mevcut işletmelerin aile işletmeleri olduğu saptanmıştır. Üreticilerin çoğunun (%49) sera varlığının 1-3 dekar arasında olduğu; cam ve plastik örtülü seraların sırasıyla %31 ve %69'una sahip olduğu belirlenmiştir. Verim tek ürün yetiştiriciliğinde 11-20 ton/da, çift ürün yetiştiriciliğinde 7.5-10 ton/da arasında yoğunlaşmaktadır. Dışsatım miktarının anket yapılan yerlere göre değiştiği saptanmıştır ve en yüksek dışsatım rakamları Kumluova'da (5-18 ton/da) belirlenmiştir.

ABSTRACT

The aim of this study is to determine general characteristics of tomato production and marketing oriented to export in Muğla. All tomatoes exported from the city are grown in greenhouses. Research was conducted in Fethiye and Ortaca districts in which tomato production and exportation are common. A survey was realised with 92 growers selected randomly via face to face interviews. Questions were asked to the producers to provide information about the farms and growers, greenhouse structures, soil preparation, cultivation practices, yield and marketing. It was determined that tomato cultivation in greenhouses was started in 1973 in the region and the first export was realised in 1984. The most common holding size (49%) changes between 0.1-0.3 ha. It was determined that proportion of greenhouses covered with glass and plastics are 31 and 69%, respectively. Greenhouses are heated only to protect the plants from frost damage. Common yield levels change between 110-200 tons/ha in long term production and 75-100 tons/ha in short season production. Exported tomato quantities changed according to the centres that survey studies carried out and the highest values were recorded in Kumluova (50-180 tons/ha) took place.

GİRİŞ

Yıllık 26 milyon ton sebze üretimi gerçekleştiren Türkiye; Çin, Hindistan ve ABD'den sonra dünyanın en çok sebze üreten dördüncü ülkesidir. Türkiye'de

toplam sebze üretiminin %20'si örtüaltında gerçekleştirilmektedir (Abak vd., 2010). Önemli bir üretici olmasına karşın Türkiye'nin yaş sebze dışsatımı ne yazık ki üretim potansiyeli ile doğru orantılı

değildir. Son yıllardaki gelişmelere karşın dışsatımın üretime oranı %4-5 gibi düşük bir oranda kalmaktadır. Türkiye'den dışsatımı yapılan yaş meyve ve sebze grubunda gerek miktar, gerekse değer olarak ilk sırada domates yer almaktadır; 2010 yılında domates dışsatımının (483,282 ton) domates üretimine (10,985,400 ton) oranı %4.4 düzeyinde gerçekleşmiştir (www.akib.org.tr).

Türkiye'de sera sebzeciliği bakımından üçüncü sırada yer alan Muğla ili ekonomisinde domates dışsatımı çok önemli bir yer tutmaktadır. İlden domates dışsatımı yıldan yıla sürekli artan bir ivme ile 2008 yılında 115,312 tona ulaşmıştır. Muğla ilinde 2008 yılında serada üretilen domateslerin %38.6'sının dışsatımı yapılmıştır. Bu dışsatım oranı Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir. Türkiye geneline bakıldığında 2008 yılında domates dışsatımının % 24'ü Muğla ilinden yapılmıştır. İlden dışsatımı yapılan domateslerin tamamı seralarda üretilmiştir (TKB, 2009).

Domates dışsatımı ağırlıklı olarak Rusya Federasyonu, Ukrayna, Bulgaristan, Almanya ve Romanya'ya yapılmaktadır. Ancak, domates dışsatımında standardizasyon, kimyasal madde kalıntısı, nakliye ve depolama, işleme ve ambalajlama konularında zaman zaman sorunlarla karşılaşmaktadır. Örneğin 2010 yılında domates üretiminde karşılaşılan *Tuta absoluta* sorunu dışsatımı olumsuz etkilemiştir (www.tarim.gov.tr).

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı konuyla ilgili olarak "Örtüaltı Bitkisel Üretimde Biyolojik ve Biyoteknolojik Mücadele Yapan Üreticilere Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Bakanlar Kurulu Kararı Uygulama Tebliği'ni yayımlamıştır. Destekleme ödemesi için örtüaltı üretim yerinin "Çiftçi veya Örtüaltı Kayıt Sistemleri'ne kayıtlı olması gerekmektedir.

Bununla birlikte, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı örtüaltı destekleri kapsamında seralarda çiçek tozlarının taşınmasını sağlayan Bombus arılarını satın alan işletmelere arı kolonisi başına doğrudan destekleme ödemesi yapmaktadır. Son beş yılda Bombus arısı aracılığıyla yapılan desteğin toplamı 5.5 milyon TL'ye ulaşmıştır. Desteklemelerle birlikte seralardaki Bombus arısı kullanımı iki kat artmıştır (www.tarim.gov.tr).

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın aldığı önlemler ve uyguladığı desteklerin sonuçları zaman içerisinde ortaya çıkabilecektir. Bu nedenle sera domatesi üreticilerinin yakından izlenmesi, uygulamalarının değerlendirilmesi ve sorunlarına çözümler araştırılması gerekmektedir. Ancak bu şekilde iç ve dış

piyasaya yönelik güvenli üretimin yönlendirilmesi mümkün olabilecektir.

Ülkemizin değişik yörelerinde seracılığın genel özelliklerini belirlemeye yönelik çalışmalar (Yoltaş vd., 1990; Tüzel vd., 1992; Çimen, 2001; Eltez ve Eltez, 2005; Saltuk, 2005; Rad ve Yarşi, 2005; Emekli vd., 2007; Boz ve Yalçın, 2007; Güllüler, 2007; Akıncı ve Çanakçı, 2007; Kidoğlu vd., 2007; Öztekin vd., 2009; Gül-Aydoğan vd., 2009; Gökçimen, 2010) bulunmakla birlikte bu çalışmalarda analizler dışsatım odaklı yapılmamıştır. Bu araştırmanın temel amacı; Muğla ilinde dışsatıma yönelik domates yetiştiriciliğinin genel özelliklerini ve dış pazara sunulmasını veriler ışığı altında değerlendirmek, üreticilerin sosyo-ekonomik yapılarını, seraların yapısal özelliklerini, serada üretim koşullarını, ürün pazarlama ağını ve üreticilerin zirai bilgi seviyelerini belirleyip verim ve üretim kalitesini artırıcı çözümler üretmektir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Materyal

Bu araştırmanın materyalini Muğla'nın en önemli domates üretim ve dışsatım yeri olan Fethiye ve Ortaca ilçesinde dışsatıma yönelik domates üretimi yapan üreticilerden 2009 Mart- Temmuz aylarında anket yöntemiyle derlenen veriler oluşturmaktadır.

Yöntem

Muğla ilindeki sera varlığının %97'sinin Fethiye ve Ortaca ilçelerinde bulunması ve dışsatıma yönelik domates üretiminin tamamına yakınının bu bölgede gerçekleştirilmesi nedeniyle adı geçen iki ilçe araştırma alanı olarak seçilmiştir. Gerek sera varlığı, gerek dışsatıma yönelik domates üretimi açısından önemli olduğu saptanan, Fethiye ilçesinin Kumluova, Karaçulha ve Çamköy beldeleri, Ortaca ilçesinin ise Merkez ve Ekşiliyurt mahalleleri araştırma kapsamına alınmıştır. Bu yerleşim birimlerinde Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Örtüaltı Kayıt Sistemi'ne kaydını yaptırmış toplam 2204 üreticinin domates üretimi yaptığı belirlenmiştir. Araştırmada üreticilerin tamamı ile görüşmek yerine, örnekleme yöntemi kullanılarak bir kısmıyla görüşülmesinin uygun olacağına karar verilmiştir. Bu amaçla aşağıdaki oransal örnekleme formülünden (Newbold,1995) yararlanılmış ve %95 olasılık ile %10 hata payı esas alınarak 92 üreticinin araştırma kapsamına alınması gerektiği saptanmıştır.

$$n = \frac{N p (1-p)}{(N-1) \sigma_{px}^2 + p(1-p)}$$

Formülde;

n = Örnek hacmi

N = Toplam üreticisi sayısı

p = Dışsatıma yönelik üretim yapma oranı (0.5 alınmıştır)

σ^2_{px} = Varyans

Her yerleşim biriminde görüşülecek üretici sayısının belirlenmesinde yerleşim birimlerinin toplam üretici sayısı içerisindeki payları esas alınmıştır (Çizelge 1). Görüşülecek üreticilerin belirlenmesinde ise tesadüfi sayılar cetvelinden yararlanılmıştır. Üreticilerle görüşme ve anket formlarının doldurulması Mart-Temmuz 2009 aylarında gerçekleştirilmiştir.

Verilerin analizinde öncelikle üreticilerin sosyo-ekonomik özellikleri ortaya konulmuştur. Daha sonra sırasıyla; domates üretimi yapılan seraların yapısal özellikleri, domates üretiminin teknik özellikleri ve domatesin pazarlama yapısı analiz edilmiştir. Ayrıca üreticilerin karşılaştığı sorunlar ve gelecekle ilgili beklentileri de incelenmiştir. Bu aşamalarda analiz edilen verilerin sunumunda aritmetik ortalama ve % hesaplamalarından yararlanılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Üreticilerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Araştırma kapsamına alınan 92 işletmede üreticilerin 88'i erkek, 4'ü ise kadındır. Üreticilerin yaşları 20-79 arasında değişmektedir ve ortalama 45.6 olarak hesaplanmıştır. Üreticilerin %66.3'ünün 30-49 yaş aralığında olduğu saptanmıştır. Eğitim düzeyleri incelendiğinde, üreticilerin %3.26'sının hiç eğitim almadığı, %67.39'unun ilkökul, %14.13'ünün ortaokul, %11.96'sının lise, %3.26'sının da üniversite mezunu olduğu saptanmıştır. Ortalama eğitim süresi 6.52 yıldır. Elde edilen sonuçlar üreticilerin eğitim seviyelerinin düşük olduğunu göstermektedir. Ancak İzmir'in Menderes ilçesinde yürütülen çalışmalar Menderes'teki seracıların eğitim seviyesinin daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Menderes'te yürütülen çalışmalarda,

Öztekin vd. (2009) üreticilerin %83.2'sinin ilkökul mezunu olduğunu, Gökçimen (2010) seralarda aile bireylerinden çalışan erkeklerin %77.23'ünün ve kadınların %91.15'inin ilkökul mezunu olduğunu, kadınlardan %3.79'unun ise okula hiç gitmediğini bildirmektedir. Bununla birlikte, bu çalışmaya da dahil edilen Fethiye Kumluova köyü seracılarının 1990 yılında %90'ının ilkökul mezunu olduğu dikkate alınır (Yoltaş vd., 1990) geçen 20 yıllık süreçte seracıların eğitim düzeylerinin yükseldiği söylenebilir.

Araştırma alanında seracılığa 1973 yılında başladığı ve işletme sahiplerinin seracılık deneyimlerinin 3-36 yıl arasında değiştiği saptanmıştır. Yoltaş vd. (1990) de Türkiye'de seracılığın 1970'li yıllarda yaygınlaştığını ve Fethiye Kumluova köyünde seracılık faaliyetlerinin de bu yıllara rastlandığını belirtmektedir, dolayısıyla bu araştırmada elde edilen sonuçlar Yoltaş vd. (1990)'nin bulgularını destekler niteliktedir. İşletmelerin ortalama seracılık deneyimi 20.38 yıldır. Bununla birlikte Ortaca ilçesindeki sera sahiplerinin deneyimleri ortalama daha azdır.

Üreticilerin %67.14'ü Ziraat Odası'na kayıtlı iken, %76.09'u bir tarımsal kooperatife ortak veya bir tarımsal birliğe üye durumundadır. Genel olarak, üreticilerin %87.14'ünün Ziraat Odasına üye oldukları görülmüş, bunu sırasıyla %27.00'ü Tarımsal Kalkınma Kooperatifine, % 5.71'i Tarım Kredi Kooperatifine üye olanlar izlemektedir.

Anket uygulanan üreticilerin %89.13'ünün arazi mülkiyeti kendine aittir. %7.61'inin arazi mülkiyeti kiradır. Arazinin mülkiyet durumu, Türkiye de yapılan diğer çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Özkan vd. (2001), Antalya ilinde yaptıkları araştırmada işletme arazisinin %89.1'inin mülk, %8.5'inin kira, %2.4'ünün ise ortaklıkla işletildiğini rapor etmektedir. Menderes'te yaptıkları araştırmalarda sera işletmelerinde arazi mülkiyetini inceleyen Gökçimen (2010) ve Öztekin vd. (2009), arazi mülkiyeti kendine ait olan üretici oranını sırasıyla %82.14 ve %78.5 olarak bildirmektedir.

Çizelge 1. Araştırma kapsamına alınan üreticilerin yerleşim birimlerine göre dağılımı
Table1. Distribution of growers according to site

Yerleşim Birimi	Toplam Üretici Sayısı	%	Araştırma Kapsamına Alınan Üretici sayısı	
Fethiye	Kumluova	575	26.09	24
	Karaçalha	492	22.32	20
	Çamköy	470	21.33	20
	Merkez	399	18.10	17
Ortaca	Ekşiliyurt	268	12.16	11
Toplam		2204	100.00	92

Yöredeki seraların kurulum aşamasında işletme sahiplerinin %46.74'ü kredi almadan kendi öz sermayesiyle seralarını kurmuştur. Kredi kullanan (%53.26) üreticilerin tamamı sera kuruluş kredilerini Ziraat Bankasından almıştır. Araştırma bulguları diğer çalışmalara (Öztekin vd., 2009; Gökçimen, 2010) benzer şekilde ülkemizde sera kuruluşunda en çok kredi alınan kuruluşun Ziraat Bankası olduğunu göstermektedir.

Seraların tamamının yörede bulunan ustalar tarafından yapıldığı belirlenmiştir. Üreticilerin %83.70'i sadece seracılıktan, %16.30'u ise diğer faaliyetlerden (işçilik, esnafılık, yöneticilik vb.) de gelir elde etmektedir. Elde edilen sonuçlar Antalya ili Kumluca ilçesinde seracıların %84.4'ünün gelirini sadece tarımdan sağladığı ve %15.6'lık bir kısmının da tarımın yanında ticaretle de uğraştığını bildiren bir araştırmanın sonuçları ile benzerdir (Boz ve Yalçın, 2007). Gökçimen (2010) İzmir'in Menderes ilçesinde hıyar üretimi yapan seracıların yaklaşık %71'inin geçimini tarımdan temin ettiğini, %29'unun ise geçimini temin etmek için ek işler yaptığını bildirmektedir; ayrıca bu araştırıcı sadece seracılıkla geçinen işletme oranını %33 olarak saptamıştır. İki çalışmanın sonuçları karşılaştırıldığında Fethiye ve Ortaca'da dışarıya yönelik olarak domates üreten seracıların gelir düzeylerinin, Menderes'te hıyar üretimi yapan seracılardan yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Üreticilerin %35.87'si seracılıkta sadece aile işgücünden yararlanmaktadır. İş yoğunluğuna bağlı olarak işletmelerin %47.83'ünde yevmiyeli işçi çalıştırılmaktadır. İncelenen işletmelerin %16.3'ünde mevsimlik işçi kullanılmaktadır. Sürekli olarak işçi çalıştıran işletme bulunmamaktadır.

Domates Üretimi Yapılan Seraların Özellikleri

Üreticilerin yarısına yakınının (%48.91) sahip oldukları sera alanı 3 dekar ve daha azdır (Çizelge 2). Üretici başına düşen ortalama sera alanının 3.78 dekar ve ortalama sera sayısının 3.08 adet olduğu saptanmıştır. Araştırma kapsamında incelenen sera işletmelerinin %89.13'ünde sadece domates yetiştiriciliği yapıldığı belirlenmiştir. Domates dışında başka tür yetiştirdiğini belirten işletmelerde (%10.87) ise hıyar yetiştiriciliği de gerçekleştirilmektedir. Yoltaş vd. (1990) de Muğla ilinin domates seracılığında ilk akla gelen merkez olduğunu bildirmektedir.

Çizelge 2. Üreticilerin sahip oldukları sera alanları ve sera sayıları
Table 2. Holding size and number of the greenhouses

Sera Alanı (da)	Üretici Sayısı	%
≤ 3	45	48.91
3.1-5	30	32.61
5.1-7	12	13.04
≥ 7.1	5	5.44
Toplam	92	100.00
Sera Sayısı (adet)	Üretici Sayısı	%
1	15	16.30
2	20	21.74
3	29	31.52
4	14	15.22
5	8	8.70
6 ve daha fazla	6	6.52
Toplam	92	100.00

Araştırma sonuçlarına göre üreticilerin sahip oldukları seraların %50.40'ı kuzey-güney, %49.60'ı ise doğu-batı yönüne bakmaktadır. Üreticiler sera konstrüksiyon malzemesi olarak demiri kullanmışlardır (Çizelge 3). Kumluca'da 1990 yılında yürütülen çalışmada ahşap iskeletin plastik seralarda yaygın olduğu ve yöredeki seraların %69.27'sinin ahşap, %3.35'inin ise ahşap+demir iskeletli olduğu saptanmıştır (Yoltaş vd., 1990). Aradan geçen 20 yıllık süreçte seralarda iskelet malzemesinin değiştiği saptanmıştır. Örtü materyali olarak ise; seraların %69.28'inde plastik (UV katkılı polietilen), %30.72'sinde de cam kullanılmıştır. 2008 yılı itibarı ile toplam sera alanı içerisinde cam seraların %28, plastik seraların ise %72'ye sahip olduğu bilinmektedir (TÜİK, 2009). Çalışma sonuçları örtü materyali dağılımı bakımından Muğla'da dışarıya yönelik domates yetiştiren sera işletmelerinin Türkiye genelini yansıttığını ortaya koymuştur.

Seralardaki havalandırma açıklıkları incelendiğinde, cam seraların %1.9'unda sadece yan havalandırma varken %98.1'inde yan ve çatı havalandırması birlikte bulunmaktadır. Plastik seraların %25.9'unda sadece yan havalandırma mevcutken, %74.1'inde yan havalandırma ve çatı havalandırması birlikte bulunmaktadır (Çizelge 3). Daha önce Kumluca köyünde yapılan çalışmada seraların %73.40'ında yan havalandırma, %26.60'ında yan ve çatı havalandırma bulunduğu belirtilerek havalandırmanın yetersiz olduğu rapor edilmektedir (Yoltaş vd., 1990). Araştırma bulgularının farklı olmasının nedeni, seracılığın sürekli gelişmesi ve yeni yapılan seralarda yan ve çatı havalandırmasının beraber düşünülmesidir.

Seraların %95.65'inde yılın belli zamanlarında dondan koruma amaçlı tedbir alınmaktadır (Çizelge 3). Bu sonuç Kumluca köyünde 1990 yılında elde edilen

bulgular (Yoltaş vd., 1990) ile neredeyse aynıdır. Bu amaçla daha çok (%79.55) soba + yağmurlama sistemi kullanılmaktadır.

Seraların yetiştirme dönemlerine göre ısıtma süreleri yıllar itibari ile incelendiğinde; üreticilerin önemli bir kısmının seralarını 1-10 gün ısıttığı saptanmıştır. Sıcak zamanlarda sera sıcaklığını düşürmek için üreticilerin tamamı gölgeleme yaptıklarını belirtmişlerdir. Ankete katılan üreticilerin %55.43'ü seralarında böcek telinin bulunduğunu belirtmiştir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Seraların yapısal özellikleri

Table 3. Construction characteristics of the greenhouses

Seraların Özellikleri	Yanıtlar	%
Seraların Yönü	Kuzey-Güney	50.40
	Doğu Batı	49.60
İskelet Malzemesi	Demir	100.00
Örtü Materyali	Cam	30.72
	Plastik	69.28
Örtü Materyali Kaç Yıllık?	3 Yıllık	100.00
Katkı Malzemesi Havalandırma (Cam)	UV	100.00
	Yan	1.9
	Çatı	0.00
	Yan + Çatı	98.1
Havalandırma (Plastik)	Yan	25.9
	Çatı	0.00
	Yan+ Çatı	74.1
Sera dona karşı korunuyor mu ?	Evet	95.65
	Hayır	4.35
	Soba	19.32
	Soba +Yağmurlama	79.55
Evet ise dondan koruma yöntemi	Sıcak hava üfleme+ yağmurlama	1.14
Isıtma Yapılan Seralarda Isıtma Süreleri	2006-2007 (gün)	
	1-10	54.35
	11-20	28.26
	21-30	7.61
	31 ve üzeri	2.17
	Isıtma yapmayan	7.61
	2007-2008 (gün)	
	1-10	48.91
	11-20	30.43
	21-30	6.52
	31 ve üzeri	6.52
	Isıtma yapmayan	7.61
	2008-2009 (gün)	
	1-10	69.57
	11-20	14.13
	21-30	5.43
31 ve üzeri	1.09	
Isıtma yapmayan	9.78	
Sıcaklığı Düşürmek için Uygulama Yapılıyor mu ?	Evet	100.00
Uygulama Yöntemi	Gölgeleme	100.00
Böcek Teli Var mı?	Evet	55.43
	Hayır	44.57

Sera Domatesi Üretiminin Teknik Özellikleri

Bölgede tek ürün yetiştiriciliğinin yanı sıra, sonbahar ve ilkbahar yetiştiriciliği olmak üzere çift ürün yetiştiriciliği de yapılmaktadır. İşletmeler incelendiği zaman; Kumluova'da üreticilerin tamamı seralarında tek ürün yetiştiriciliği yapmaktadır. Karaçulha ve Çamköy'de üreticilerin sadece %25'i tek ürün yetiştiriciliği yapmaktadır. Ortaca Merkez'de üreticilerin sadece %12'si, Ortaca Ekşilyurt'ta ise üreticilerin %9'u tek ürün yetiştiriciliği yapmaktadır (Çizelge 4).

2006-2009 yılları arasında üreticilerin tek tek hasat edilen domates çeşitlerini tercih etme oranının yaklaşık %95 olduğu saptanmıştır, salkım domates yetiştirmeyi tercih edenlerin oranı ise %1.5 düzeyinde gerçekleşmiştir. Yörede son üç yılda tercih edilen domates çeşitleri incelendiğinde tek ürün yetiştiriciliğinde Astona (%36.3), Ilgın (%30.5) ve M-19 (12.6); sonbahar yetiştiriciliğinde Hamlet (%42.4), Ilgın (%19.4) ve M-16 (%12.6); ilkbahar yetiştiriciliğinde Jadelo (%62.1), Newton (%27.9) ve Alsancak (%3.7) çeşitlerinin ilk üç sırada yer aldığı saptanmıştır.

Anket yapılan üreticilerin seralarında kullandıkları fideleri nasıl elde ettikleri araştırıldığında, %95.65'inin fide firmasından satın aldığı saptanmıştır. Hazır fidenin Muğla ilinde dışarıya yönelik domates üretimi yapan seracılar tarafından 2003-2005 yılları arasında büyük ölçüde benimsendiği saptanmıştır, bu yıllarda hazır fide kullanmaya başlayan üreticilerin oranı %62.92 olarak saptanmıştır. Son 3 yılda hazır fide kullanmaya başlayan üreticilerin oranı ise %19.10 olmuştur. Hazır fide kullanımında 6 yıldan fazla deneyime sahip üretici oranı sadece %17.98'dir.

Üreticilerin aşılı fide konusunda tercihi incelendiğinde %67.39'unun aşısız fide ve %7.61'inin aşılı fide kullandığı belirlenmiştir. Üreticilerin %25'i ise seralarında hem aşılı, hem de aşısız fide kullandıklarını ifade etmiştir. Genel olarak bakıldığında üreticilerin %32.61'i aşılı fide kullanmaktadır. Aşılı fide kullanan üreticilerin en çok tercih ettiği anaç %56.67 ile Beaufort'tur, bu anaçın yanı sıra Body, Yedi Rz ve Spirit'in de anaç olarak tercih edildiği saptanmıştır. Aşılı fide kullanan üreticilerin %50'si 1-2 yıl, %40'ı 3-4 yıl, %10'u da 5-6 yıldır kullanmaktadır. Ülkemizde aşılı fide üretimi 1998 yılından beri gerçekleştirilmesine (Tüzel vd., 2010) rağmen Muğla ilindeki seralarda kullanımının 2003 yılına dayandığı saptanmıştır. Ayrıca aşılı fide kullanan üreticilerin %90'ı son 4 yıldır aşılı fide kullanmaktadır.

Çizelge 4. Yerleşim birimlerine göre tercih edilen yetiştiricilik şekli
Table 4. Growers' preferences on growing seasons in different sites

Yerleşim Birimi	2006-2007 (%)				2007-2008 (%)				2008-2009 (%)			
	T.Ü	Ç.Ü	T.Ü+	Ç.Ü	T.Ü	Ç.Ü	T.Ü+	Ç.Ü	T.Ü	Ç.Ü	T.Ü+	Ç.Ü
Kumluova	100	-	-	-	100	-	-	-	100	-	-	-
Karaçulha	25	45	30	25	45	30	20	50	30	25	25	
Çamköy	25	50	25	25	50	25	25	50	25	25	25	
Ortaca(Merkez)	12	88	-	12	88	-	12	88	-	12	88	
Ekşiliyurt	9	82	9	9	82	9	9	82	9	9	82	

T.Ü: Tek ürün, Ç.Ü: Çift ürün

Dikim sıklığı kullanılan fidenin aşılı olup olmamasına göre değişmektedir. Aşılı fidelerin dekara 1000-1750 adet arasında değişen sayılarda dikildiği saptanmıştır. Üreticilerin %40'ı 1201-1400 adet/da aşılı fide dikmektedir. Üreticilerin dekara dikmiş olduğu aşısız fide sayısı üretim dönemine göre farklılık göstermektedir. Tek ürün yetiştiriciliğinde fide dikiminin 2000-3000 adet/da olacak şekilde gerçekleştirildiği saptanmıştır. Üreticilerin %65.28'i dekara 2401-2800 arasında değişen sayılarda fide kullandığını belirtmiştir. Çift ürün (sonbahar ve ilkbahar) yetiştiriciliğinde ise seraya dikilen aşısız fide sayısı 2000-3750 adet/da arasında değişmiştir. Üreticilerin %78.57'sinin dekara 3000-3750 fide kullandığı belirlenmiştir. Üreticiler çift ürün yetiştiriciliğinde 6-8, tek ürün yetiştiriciliğinde ise 14-16 salkım üzerinden bitki büyüme ucunu aldıklarını belirtmişlerdir.

Üretim tarihleri (fide dikimi, ürünü ilk hasat zamanı ve bitkiyi söküm zamanları) üretim dönemine göre değişmektedir. Tek ürün yetiştiriciliğinde üreticilerin %78.43'ünün 20 Eylül- 10 Ekim tarihleri seralarına fide dikimini yaptıkları belirlenmiştir. İlk hasat zamanı değişkenlik göstermekte olup üreticilerin %58.82'sinin 1-28 Şubat tarihleri arasında hasada başladığı belirlenmiştir. Üreticilerin büyük çoğunluğu (%80.39) ürünlerini şubat ve mart aylarında hasat etmeye başlamaktadır. Bitkilerin söküm tarihleri incelendiğinde üreticilerin %56.86'sının 15-30 Haziran tarihleri arasında üretimi sonlandırdıkları belirlenmiştir, 15 Haziran-15 Temmuz tarihleri arasında üretimi sonlandıran üreticilerin oranı %94.11 olarak saptanmıştır.

Çift ürün yetiştiriciliğinde sonbahar döneminde seralara fide dikimi 15 Temmuz'da başlayıp, Ağustos ayı içerisinde tamamlanmaktadır. Üreticilerin en fazla dikim yaptığı zaman %76.36 ile 1-14 Ağustos tarihleri arasındadır. Üreticilerin %96.36'sı seralarına fidelerini Ağustos ayı içerisinde dikmektedir. İlk hasat tarihleri incelendiğinde üreticilerin %72.73'ünün ilk hasatlarını 15-31 Ekim tarihleri arasında yaptığı saptanmıştır.

Üreticilerin bitkileri seralarından söküm zamanlarına bakıldığında, üreticilerin %56.36'sının sökümü 1-14 Aralık tarihleri arasında gerçekleştirdiği ve Aralık ayı boyunca bu oranın %89.09'a yükseldiği saptanmıştır.

Çift ürün yetiştiriciliğinde ilkbahar döneminde seralara fide dikimi Aralık ve Ocak aylarında yapılmaktadır. Üreticilerin en fazla dikim yaptığı zaman %41.07 ile 1-14 Aralık tarihleri arasındadır, üreticilerin %78.57'si seralarına fidelerini Aralık ayı içerisinde dikmektedir. Üreticilerin %91.07'sinin hasada Nisan ayı içerisinde başladığı görülmüştür. Üreticilerin %91.07'si seralarından domates bitkilerini Haziran ayı içerisinde sökmektedir.

Ayrancı (2007) Muğla ili Dalaman, Ortaca ve Fethiye ilçelerinde yaptığı çalışmada tek ürün yetiştiriciliğinde fide dikiminin 10-15 Ekim, sökümün 10-20 Haziran tarihleri arasında yapıldığını; çift ürün yetiştiriciliğinde yazlık (baharlık) ürün dikiminin 15 Aralık-10 Ocak tarihleri arasında, sökümün 10-15 Haziran tarihleri arasında yapıldığını; güzlük (sonbahar) üründe ise, dikimin Ağustos başlarında, sökümün 10-30 Aralık tarihlerinde yapıldığını belirtmiştir. Araştırma bulguları konu ile ilgili yapılan çalışmalarla benzerlik göstermektedir.

Önemli bir üretici gurubu (%82.61) toprak analizi yaptırmadığını belirtmiştir, toprak analizi yaptıranların %62.50'si ise iki yılda bir analiz yaptırmaktadır. Üreticilerin %96.74'ünün hastalık, zararlılara ve yabancı otlara karşı en önemli kültürel mücadele olan solarizasyon uygulamasını yaptığı belirlenmiştir. Üreticilerin %33.70'i kimyasal toprak dezenfeksiyonu yapmaktadır. Gökçimen (2010) Menderes ilçesinde yaptığı çalışmada üreticilerin %94.05' inin toprak dezenfeksiyonu yaptığını ortaya koymuştur. Araştırma bulgularındaki farklılığın sebebi Muğla'daki seralarda üreticilerin özellikle solarizasyona önem vermelerinden kaynaklanmaktadır.

Üreticilerin %90'ı yeşil gübreleme yapmadığını belirtmiştir. Bunun nedeni seraların yaz aylarında 2-3 ay boş kalması, bu süre içerisinde de üreticilerin serada solarizasyon yapmasıdır. Üreticilerin %10'u ise seralarına susam ekerek, yeşil aksamını toprağa

karıştırdığını belirtmiştir. Üreticilerin %68.50'si sökülün bitki artıklarını imha ederken, %31.50'si sera toprağına bitki artıklarını parçalayarak karıştırmaktadır. İncelenen seraların tamamında damla sulama yöntemi kullanılmaktadır. Sulama zamanının ve miktarının belirlenmesi amacıyla seralarına toprak nemi ölçer yerleştiren üretici oranı sadece %2.7'dir.

Üreticilerin tozlaşmayı sağlamak için Bombus arısı kullandıkları veya bitki gelişim düzenleyici (hormon) kullanımı ile meyve tutumunu sağladıkları saptanmıştır. Üreticilerin %90.22'si yetiştiricilik döneminin tamamında ya da belli zamanlarda Bombus arısı kullandığını belirtmiştir. Tüzel vd. (2010) son yıllarda seracılığın yaygın yapıldığı Antalya, Mersin, Muğla ve İzmir gibi illerde seraların %60'ında üreticilerin tozlanma ve dölleme için Bombus arısı kullanıldığına dikkat çekerek arı kullanımının %95'inin domates seralarında olduğunu rapor etmektedir. Belirtilen ortalamaya göre arı kullanımının anket çalışmasının yürütüldüğü seralarda daha yaygın olduğu belirlenmiştir. Bunun nedeni üreticilerin dışsıtıma yönelik üretim yapmalarıdır.

Çalışmada incelenen yörede arı kullanımının 12 yıllık bir geçmişi olduğu saptanmıştır. Türkiye'de seralarda Bombus arısı kullanımının 1997-1998 üretim döneminden itibaren gerçekleştiği (Tüzel ve Gül, 2008) dikkate alınır ise Muğla ilinde de aynı yıllarda kullanılmaya başlandığı söylenebilir. Arı kullanan üreticiler arasında %21.69'luk bir grup seralarında 10-12 yıldır arı kullanmaktadır.

Arı kullanan üreticilerin %62.65'i aynı kovani 41-50 gün süreyle serada tutmaktadır. Standart kovanların aktif ömrünün 6-8 hafta olduğu (Tüzel ve Gül, 2008) dikkate alınır ise üreticilerin kovanlardan faydalanma süresine uydukları söylenebilir.

Üreticilerin %80.43'ü meyve tutumu için hormon kullanmadığını, %19.57'si ise sezon boyunca ya da belli bir süre (soğuk dönemde) hormon kullandığını ifade etmiştir. Hormon kullanan üreticilerin %44.44'ü sezon boyunca kullanırken, %55.56'sı ise belli bir süre zarfında kullanmaktadır. Seraların sadece dondan korumaya yönelik olarak ısıtılması hormon kullanımının tamamen terk edilmesini engellemektedir. Üreticilerin 4-CPA etkili maddeli bitki büyüme maddesini tercih ettikleri saptanmıştır.

Ankete katılan üreticilerin %85.87'si mildiyö, %77.17'si kurşuni küf, %47.83'ü fusarium, %45.65'i virüs hastalıkları ile karşılaştığını belirtmiştir. Beyaz sinek ve kırmızı örümcek en çok karşılaşılan zararlılardır. Bununla birlikte 2010 yılında yöremizde *Tuta absoluta* zararı seraları önemli oranda etkiler duruma gelmiştir.

Ankete katılan üreticilere zirai mücadele ilaçlarına nasıl karar verdikleri sorulduğunda, %50'si seralarındaki bitkileri gözleyerek kendileri (seralarında görülen hastalık ve zararlıların durumuna göre) karar verdiklerini, %39.13'ü zirai ilaç bayiinin tavsiyesine göre, %10.87'si ise danışmanın tavsiyesine göre kullandığını belirtmiştir. Üreticilerin %85.87'si ilacın dozunu üzerinde yazan etikete göre hazırlarken, %14.13'ü de ilaç bayiinin tavsiyesine göre hazırlamaktadır. Üreticilerin tamamının ilaçlama ile hasat arasındaki süreye uymaları üreticilerin bilinçlendiğini göstermektedir. Zararlılara karşı biyolojik mücadele uygulanmadığı saptanmıştır. Bu durum yöredeki seralarda iklim kontrolünün olmayışından kaynaklanmaktadır.

Üreticilerin seralarında yapışkan tuzak kullanımı incelendiğinde, %36.96'sı yapışkan tuzak kullandığını bildirmiştir. Yapışkan tuzak kullanan üreticilerin tamamı sarı tuzak kullanmakla birlikte %5.88'i mavi tuzak ta kullanmaktadır. Tuzak asan üreticilerin 1 dekara astıkları tuzak sayısı incelendiğinde önemli bir kısmının (%76.47) 1 dekara 100 adetten az tuzak astığı belirlenmiştir. Üreticilerin %97.06'sı tuzakları değiştirmezken, %2.94'ü ayda bir tuzaklarını değiştirdiklerini belirtmişlerdir. Etkili bir mücadele için sarı yapışkan tuzakların dekara 100 adet olacak şekilde bitki büyüme ucuna yakın olarak asılması, bitki büyüdükçe tuzakların da yukarıya kaldırılması ve yapışkan özelliklerini kaybettiklerinde yenileri ile değiştirilmesi gerektiği (Tüzel ve Gül, 2008) dikkate alınır ise üreticilerin tuzak kullanımını doğru bir şekilde yapmadıkları söylenebilir.

Son üç yılda yetiştiricilik dönemine göre verim miktarları araştırıldığında aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmıştır. Tek ürün yetiştiriciliğinde; verim düzeylerinin dekar başına 11-20 ton arasında yoğunlaştığı saptanmıştır ve bu verim düzeylerine ulaşan seracılığın oranı; 2006-2007 döneminde %82.70, 2007-2008'de %88.00, 2008-2009'da %83.67'dir. Araştırma sonuçlarına göre üreticilerin yaklaşık %90'ı dekardan 10 tonun üzerinde verim almaktadır. Yoltaş vd. (1990) tek ürün yetiştiriciliğinde Kumluova'da üreticilerin %60'ının 10-16 ton/da arasında verim aldığını belirtmektedir. Araştırma bulgularında ortaya çıkan farklılığın nedenleri, 20 yıllık süreçte sera yapısal özelliklerinin iyileştirilmesi, yüksek verimli çeşitlerin çıkması, hastalık ve zararlılar konusunda üreticilerin tecrübe kazanması, arı kullanımı gibi faktörlerdir.

Sonbahar yetiştiriciliğinde verim düzeyinin 7.5-10 ton/dekar arasında yoğunlaştığı saptanmıştır. Bu düzeyde verim alan üreticilerin oranı; 2006-2007'de %75, 2007-2008'de %69.09 ve 2008-2009'da %67.92

olarak saptanmıştır. İlkbahar döneminde de verim düzeyinin 7.5-10 ton/dekar arasında yoğunlaştığı saptanmıştır. Bu düzeyde verim alan üreticilerin oranı; 2006-2007'de %50, 2007-2008'de %46.30 ve 2008-2009'da %49.09 olarak saptanmıştır. Dekara 10 tonun üzerinde verim alanların oranı son üç yılda sırasıyla; %38.46, %37.04 ve %36.36 olmuştur. Son üç yılda verim miktarında azalmanın nedeninin yaz aylarında fiyatın düşmesiyle erken sökülmesi yapılabileceği düşünülmektedir.

Üreticilerin sadece %18.48'i yetiştiricilik sırasında danışmandan teknik destek almaktadır. Bölgede sertifikalı üretim oldukça azdır, üreticilerin %3.26'sı entegre üretim yaparken, %96.74'ü sertifikasız üretim yapmaktadır. Üreticilerin %78.26'sı sertifika hakkında bir fikrinin olmadığını belirtmiştir, sadece %3.26'sı sertifika konusunda araştırma yaptığını ve almayı düşündüğünü ifade etmiştir.

Son yıllarda dışsatımda ilaç kalıntısı nedeniyle yaşanan sıkıntılardan dolayı Tarım ve Köyşleri Bakanlığı tarafından üreticilerin kullandıkları kimyasal ilaç ve bitki besin maddelerini yazması için üretici kayıt defteri çıkarılmıştır. Anket çalışmasının yapıldığı üreticilerin %79.35'i Tarım İlçe Müdürlüklerinden üretici kayıt defterini almış, %20.65'i ise üretici kayıt defterini almadıklarını belirtmiştir. Üreticilere kayıt defterlerini kimin doldurduğu sorulduğunda %42.47'si ilaç aldığı bayii tarafından, %38.36'sı kendisinin doldurduğunu, %15.07'si ise danışman tarafından doldurulduğunu belirtmiştir.

Devlet tarafından verilen desteklerden üreticilerin %60.87'si yararlanmazken, %39.13'ü yararlanmaktadır. Üreticiler en fazla (%94.45) arı desteğinden faydalanmaktadır. Desteklerden yararlanmayan üreticiler, desteği bildiklerini ya da duydukları söylemişlerdir. Fakat bürokrasiden dolayı uğraşmak istemediklerinden faydalanmadıklarını belirtmişlerdir.

Sera Domatesinin Pazarlanma Özellikleri

Üreticiler dışsatıma yönelik domates üretimini dışsatımcı firmaların talepleri doğrultusunda gerçekleştirmektedir. Ancak üreticiler ürünlerini firmalara ya doğrudan ya da komisyoncular vasıtasıyla ulaştırmaktadır. Yapılan çalışmada seralardan domates

dışsatımının 1984 yılında başladığı saptanmıştır. Bununla birlikte üreticilerin %61.96'sı ürünlerini 2000 yılından sonra dışsatıma vermeye başlamıştır.

Üreticilere çalıştıkları firmaları belirlerken hangi hususlara dikkat ettiği sorulduğunda; %54.35'i güvenilir ve tanıdığı dışsatımcılar olmasına, %39.13'ü komisyoncuların aracılığının olmasına dikkat ettiğini belirtmiştir. Geriye kalan %6.52'si ise dışsatımcı belirlemelerinde fiyat düzeyinin, işletme kapasitesi büyüklüğünün ve verebileceği ürün miktarının etkili olduğunu ifade etmiştir. Üreticilere çalıştıkları firmalardan memnun olup olmadıkları sorulduğunda ise; %48.91'i memnun olduğunu, %22.83'ü kısmen memnun olduğunu, %10.87'si memnun olmadığını, geriye kalan %17.39'u da kararsız olduğunu belirtmiştir.

Üreticiler plastik kasalar içerisinde topladıkları domatesleri daha önceden anlaştıkları dışsatımcı firmalara ait paketleme tesisine getirmekte ve burada ambalajlandıktan sonra pazara sunulmaktadır. Domateslerin taşınması sırasında üreticilerin %51.09'u kendi traktörünü kullandığını ifade etmiştir. Bunun yanında gerek üreticiye, gerekse dışsatımcı firmalara ait kamyonet, pikap ve hameçler de kullanılmaktadır. Üreticilerin %96.74'ü domatesleri kendi işletmesinde sınıflandırdığını belirtmiştir. Sınıflandırmada çoğunlukla meyve iriliği esas alınmaktadır. Ancak bazı durumlarda alıcı ülke istekleri de dikkate alınabilmektedir.

Üreticilerin dekar bazında ortalama olarak dışsatım firmalarına pazarladıkları domates miktarı; 2006/2007 üretim dönemi için 7.31 ton, 2007/2008 üretim dönemi için 7.67 ton, 2008/2009 üretim dönemi için ise 7.58 ton olarak hesaplanmıştır. Üreticilerin dışsatım yönelik pazarladıkları domates miktarı yerleşim birimlerine göre farklılık gösterebilmektedir. Çizelge 5'den görüldüğü gibi çoğunlukla tek ürün yetiştiriciliğinin yapıldığı Kumluova'da bütün dönemlerde pazarlanan domates miktarı diğer yerleşim birimlerinden fazladır. Dışsatıma yönelik pazarlanan domates miktarı açısından Kumluova'yı sırasıyla; Ortaca-Merkez, Ekşiliyurt, Karaçulha ve Çamköy izlemektedir.

Çizelge 5. Üreticilerin dışsatıma yönelik pazarladıkları domates miktarı

Table 5. Quantities of tomatoes exported

Yerleşim Birimleri	Üretim Dönemi	Pazarlanan Domates Miktarı (ton/da)					Pazarlanan Ortalama Domates Miktarı (ton/da)
		<5	5-7.9	8-10.9	11-14.9	≥15	
		% Dağılım					
Fethiye	Kumluova	-	33.33	29.23	20.84	16.60	9.70
	Karaçulha	10.00	80.00	10.00	-	-	6.33
	Çamköy	15.00	65.00	20.00	-	-	5.80
Ortaca	Merkez	18.19	45.45	36.36	-	-	7.14
	Ekşiliyurt	-	58.82	41.18	-	-	6.45
Fethiye	Kumluova	-	33.33	33.33	16.67	16.67	9.84
	Karaçulha	15.00	75.00	10.00	-	-	6.83
	Çamköy	5.00	65.00	30.00	-	-	6.03
Ortaca	Merkez	9.09	54.55	36.36	-	-	7.44
	Ekşiliyurt	-	58.82	41.18	-	-	6.77
Fethiye	Kumluova	-	20.83	45.83	16.67	16.67	10.47
	Karaçulha	15.00	70.00	15.00	-	-	6.23
	Çamköy	10.00	75.00	15.00	-	-	6.03
Ortaca	Merkez	18.18	45.45	36.36	-	-	7.32
	Ekşiliyurt	-	58.82	41.18	-	-	6.59

Dışsatımcı firmalar üreticilerden alacakları ürünlerin bir kısmını hastalık, zararlı ve fizyolojik bozukluktan dolayı dışsatıma uygun olmadığı için ayırmakta ve bu şekilde ayrılan ürünlere de çıkma denilmektedir. Üreticilere firmaların kendilerine hangi oranlarda çıkma uyguladıkları sorulduğunda; %52.17'si %10-14 arasında, %20.65'i %5-9 arasında, %21.74'ü %15 ve üzerinde, % 5.43'ü de %1-4 arasında çıkma uyguladıklarını belirtmişlerdir.

Üreticiler en fazla Rusya Federasyonu'na ürün gönderdiklerini ifade etmiştir. Bunu sırasıyla Romanya, Moldova, Ukrayna ve Bulgaristan izlemektedir. Tahhuşoğlu (2007) Hatay ilinde yaptığı çalışmada yaş sebze meyve dışsatımında görüşme yapılan 19 firmanın pazar avantajları nedeniyle Rusya, Ukrayna, Romanya, Polonya, Kore, Irak, ve İngiltere'nin en cazip pazar olarak görüldüğünü belirtmiştir. Bu çalışmada adı geçen ilk üç ülke bizim çalışmamızda da Muğla ilinden domates dışsatımı bakımından ilk sıralarda yer alan ülkeleri oluşturmaktadır. Üreticilere dışsatımı engelleyen kısıtlamalar olup olmadığı sorulduğunda; %42.39'u evet şeklinde yanıt vermiştir. Kısıtlamaların neler olduğu sorulduğunda ise; %51.28'i alıcı ülkelerden kaynaklanan kısıtlamalar, %28.21'i fiyat istikrarsızlığı, %12.82'si ürün kalitesi, %7.69'u da dışsatım sezonunun kısıtlılığı ve ödeme problemleri olarak belirtmişlerdir.

Dışsatımcı firmaların domatesleri ilgili ülkelere göndermesinden önce bazı işlemlerin yerine

getirilmesi gerekmektedir. Dışsatımı yapılacak ürünlerin karantina etmenleri ile ilgili ilk kontrolleri seralarda İl ve İlçe Tarım Müdürlüklerinin Bitki Koruma Şubesinde görevli teknik elamanlar ya da dış karantinaya bakan inspektörler tarafından yapılmaktadır. Ayrıca, Dış Ticaret Standardizasyonunda görevli denetmenler tarafından standardizasyon kontrolleri de yapılmaktadır.

Ürünler paketleme tesislerinde tezgahların üzerinde uygun ambalaj malzemesinin (karton kutu, plastik kasa vb.) içine işçiler tarafından salkım sapları ürüne değmeyecek şekilde işlenmektedir. Üzerinde karantina etmenleri bulunan, fizyolojik olarak bozuk olan ve standarda uymayan ürünler tezgahın altında bulunan kasalara ayrılmaktadır. Paletler üzerine hazırlanan ürünlerin ambalajlarının üzerine, üretici kod numarasının, üretim ve son tüketim tarihinin, parti numarasının bulunduğu etiketler yapıştırılmaktadır.

Örneğin, Rusya Federasyonuna yapılacak olan yaş sebze ve meyvelerin dışsatımında ürünler karantina etmenleri yönünden temiz ise İl ve İlçe Tarım Müdürlüklerinin Kontrol Şubesinde görevli Gıda kontrolörleri tarafından etiketi basılmış ve hazırlanmış ürünlerden kalıntı amacıyla numune alınmaktadır. Bunlar paçal yapılarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı amblemli plastik torbalar içerisine konularak plastik mühürle mühürlenmektedir. Alınan numune Tarım ve Köyişleri Bakanlığının yetkilendirdiği laboratuvara gönderilmektedir. Numune sonucu temiz ise gıda

güvenliği yönünden Gıda Güvenlik Sertifikası, standardizasyon yönünden Kontrol Belgesi, bitki sağlığı yönünden Bitki Sağlık Sertifikası düzenlenerek Dışsatımcı firma yetkilisine verilmektedir. Daha sonra ürünler taşıma aracına yüklenerek gümrük işleminin yapılacağı yere götürülmektedir. Gümrükte yetkili kişiler tarafından gerekli kontroller yapıp belgeler hazırlandıktan sonra taşıma aracı mühürlenerek, ürünler dışsatımın yapıldığı alıcı ülkeye taşınmaktadır.

Türkiye'nin 2006-2011 yılları arasında domates dışsatımı 306,033 tondan 581,436 tona; dış satım değeri ise 176,836 \$'dan 439,547 \$'a yükselmiştir (www.akib.org.tr). Muğla ilinde önemli bir geçim kaynağı olan seracılık faaliyetlerinin sürdürülebilirliği açısından domates dışsatımının artırılmasına yönelik önlemler alınması gerekmektedir.

Üreticilerin Geleceğe Yönelik Beklentileri

Araştırma kapsamına alınan üreticiler genel olarak seracılığa olumlu bakmakta ve seracılığa devam etmek istemektedir. Üreticilerin %92.39'u gelecekte seracılığa devam etmek istediğini belirtmiştir. Neden olarak; gelirin seracılığa bağlı olmasını, başka yapılacak bir iş olmamasını, seracılığın geliştirilebileceğini ve seracılığın ek gelir sağlayabileceğini belirtmişlerdir. Devam etmek istemeyen üreticiler (%7.61) ise seracılığın zor ve riskli olmasını neden olarak göstermişlerdir.

İşletme sahiplerinin %42.39'u çocuklarının seracılığa devam etmesini istediklerini belirtmiştir. Bu düşüncede olanların %30.77'si seracılığın gelirin iyi olduğu neden olarak göstermiştir, %10.26'sı ise bölge seracılığa uygun olduğundan çocuklarının bu işe devam etmesini istemektedir. Sadece %12.82'lik kesim işsizlik sorunu olduğu için bu işe mecburiyetten devam edileceğini ifade etmiştir. Çocuklarının seracılığa devam etmesini istemeyen üreticilerin %74.51'i seracılığın zor ve riskli olduğunu ifade etmiştir, gelirin düşük olmasını belirten seracıların oranı sadece %1.96'dır. İzmir'in Menderes ilçesinde hıyar yetiştiriciliği yapan seracıların %84.52'si çocuklarının seracılığa devam etmesini istememektedir (Gökçimen, 2010). Elde edilen sonuçlar Muğla ilinde dışsatıma yönelik domates üretimi yapan seracıların, Menderes ilçesinde hıyar üretimi yapan seracılara kıyasla iş memnuniyetlerinin çok daha iyi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum üretici gelirleri ile doğrudan ilgilidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de halen örtüaltı tarımının ve seracılığın geliştirilmesi amacıyla Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından farklı destekler uygulanmaktadır. Ayrıca sera ürünlerinin dışsatımına yönelik bazı standartlar ve teşvikler de getirilmiştir. Bu uygulamalar şüphesiz önemli katkılar sağlamaktadır. Ancak üreticiler zaman zaman belirli konularda bilgilendirilmeye ve yönlendirilmeye ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla parasal destekler yanında eğitim ve danışmanlık hizmetleri de verilmelidir. Muğla ilinden domates dışsatımı Ekim ayının ortalarından Temmuz ayı başına kadar geniş bir zaman diliminde yapılmaktadır. Araştırma sonuçları üreticilerin yaklaşık yarısının çocuklarının seracılığa devam etmesini istediğini ortaya koymuştur. Seracılığın bırakmak isteyen üreticiler, maddi güçlükleri değil, seracılığın zor ve meşakkatli olmasını neden olarak göstermektedir. Özet olarak seracılık yöre halkının geçimini sağlaması bakımından önemli bir iş koludur, bu nedenle sürdürülmesi gerekmektedir. Üretim sürdürülebilirliği üreticilerin iyi gelir elde etmesine bağlıdır ki bunu sağlamak için domates dışsatımının artarak devam ettirilmesi gerekmektedir. Gerek dışsatımın devam etmesi, gerekse iç piyasada ürünlerin iyi fiyata pazarlanabilmesi için üretimin belli standartlara uygun olarak gerçekleştirilmesi zorunludur. Sertifikalı üretim yapan üreticilerin ürünlerine farklı fiyat uygulanması, sertifikalı yetiştiriciliği teşvik edecektir. Yöre için en önemli alıcı ülke olan Rusya Federasyonu ile bazı yıllarda yaşanan sıkıntılar, üreticileri zor duruma düşürmektedir. Bundan dolayı yeni dış pazarların bulunması da büyük önem taşımaktadır. Üreticilerin dış pazara yönelik pazarlama standartları konusunda bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Yörede uygun paketleme tesisi sayısı yetersizdir. Paketleme tesislerinin artırılması ve mevcutların koşullarının düzeltilmesi gerekmektedir. Ayrıca yörede sera sebzeçiliğine ilişkin üretici birliği bulunmamaktadır. Üreticilerin üretim girdilerini daha ucuz ve kolay temin edebilmeleri, ürünlerini iç ve dış piyasaya sunmada daha güçlü olabilmeleri ve ürünlerini daha yüksek fiyata satabilmeleri için üretici birliklerinin kurulmasına ve aktif olarak çalıştırılmasına ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

- Abak, K., Düzyaman, E., Şeniz, V., Gülen, H., Pekşen, A., Kaymak, H.Ç., 2010 Sebze Üretimine Geliştirme Yöntem ve Hedefleri VII. Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı 1, Ankara, 477-492s.
- Akdeniz İhracatçılar Birliği Genel Sekreterliği Türkiye Yaş Meyve-Sebze Dışsarıma Verileri, Çeşitli Yıllar (www.akib.org.tr), Erişim: Şubat 2012.
- Akinci, İ., Çanakçı M., 2007, Antalya İli Seralarında Kullanılan Havalandırma ve Isıtma Sistemleri, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 20(2):241-252s.
- Ayrancı., 2007 Muğla İli Dalaman, Ortaca ve Fethiye İlçelerinin Sera Varlığı ve Sera Bitkisel Atık Potansiyelinin Belirlenmesi, Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 21 (41): 2007 36-41s.
- Boz, İ., Yalçın, M., 2007. Kumluca İlçesinde Seralarda Üreticilerin Kullandıkları Bilgi Kaynakları ,Bahçe Yayınları 36 (1-2): 1 – 10s.
- Çimen, Z.A., 2001, Antalya İli Kumluca İlçesindeki Sera Üreticilerinin Pazarlama Sorunları, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 1:1-14s.
- Emekli, N.Y., Bastuğ, R., Büyüktas, K., 2007, Antalya ili Kumluca İlçesindeki Seraların Mevcut Durumu, Sorunları ve Uygun Çözüm Önerilerinin Geliştirilmesi, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 20(2),273-288s.
- Eltez, S., Eltez, R.Z., 2005, Bergama ve Dikili İlçeleri (İzmir) Sera Potansiyeli ve Seracılık Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi , 42(2):203-214.
- Gökçimen, H., 2010 Menderes İlçesinde Hıyar yetiştiren Sera İşletmelerinin Genel Özellikleri, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bahçe Bitkileri Ana Bilim Dalı, İzmir.
- Gül-Aydoğan, N., Kidoğlu, F., Gül, A., 2009. A survey on the current status of soilless cultivation in Turkey. - Acta Horticulture 807:565-570
- Güllüer, F., 2007, Adana İli ve İlçelerindeki Seraların Yapısal Özelliklerinin İncelenmesi ve T.S.E Standartlarına Uygunluğunun Araştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarımsal Yapılar ve Sulama Anabilim Dalı, Adana.
- Kidoğlu, F., Gül, A., Gökçimen, H., Çakıroğlu, G., 2007, Ege Bölgesinde Topraksız Tarımın Gelişimi ve İşletmelerin Genel Özellikleri,Türkiye V. Ulusal Bahçe Bitkileri Kongresi, Erzurum, 173-176s.
- Newbold, P., 1995, Statistics for Business and Economics, Prentice-Hall, New Jersey.
- Özkan, B., Akçaöz, H.V., Karadeniz, C.F., 2001, Antalya İlinde Serada Sebze Üretimine Yer veren İşletmelerin Ekonomik Analizi, Bahçe 30 (1-2), 109-115s.
- Öztekin, G.B., Tüzel, Y., Teket, H., 2009, Tahtalı Barajı Koruma Havzasındaki Örtüaltı Sebze Yetiştiriciliğine Genel Bakış, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 2009, 46 (2): 101-110s.
- Rad, S., Yarşı, G., 2005, Silifke'de Domates Yetiştiren Sera İşletmelerinin Ekonomik Performansları ve Birim Ürün Maliyetleri, Tarım Bilimleri Dergisi 2005; 11(1) : 26 – 33s.
- Saltuk, B., 2005, Mersin İli ve İlçelerinde Bulunan Plastik Seraların Yapısal Yönden İncelenmesi ve Geliştirilmesi Üzerine bir Araştırma Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarımsal Yapılar ve Sulama Anabilim, Adana.
- Tahhuşoğlu, Ö., 2007, Hatay İli'nde Yaş sebze Meyve Dış satımının Yapısı ve Geliştirme Olanakları Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı, Adana.
- TKB, 2009, Muğla Tarım İl Müdürlüğü 2001-2008 Yılı Kayıtları, Muğla.
- TKB, Tarımsal Veriler, Çeşitli Yıllar (www.tarim.gov.tr), Erişim: Mayıs 2010.
- TÜİK, 2009, Örtüaltı Verileri (www.tuik.gov.tr). Erişim: Haziran 2010.
- Tüzel,Y., Duyar, E., Sevgican, A., 1992. Aydın İli Seracılığının Özellikleri Üzerine Bir Araştırma,Türkiye I.Ulusal Bahçe Bitkileri Kongresi, 13-16 Ekim, İzmir 305-310s.
- Tüzel, Y., Gül, A., 2008, Seralarda İyi Tarım Uygulamaları, Bahçe Ürünlerinde Çevre Dostu Uygulamaların Yaygınlaştırılması ve İş Olanakları Yaratılması için Ziraat Mühendislerinin Kapasitelerinin Geliştirilmesine Yönelik Eğitim Projesi TR0205.01/002/02/011,Ege Üniversitesi, İzmir.
- Tüzel, Y., Gül, A., Dasgan, H.Y., Öztekin, B.G., Engindeniz, S., Boyacı,H.F.,Ersoy, A., Tepe, A., Uğur, A., 2010, Örtüaltı Yetiştiriciliğinin Gelişimi. VII. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı 1, Ankara, 559-578s.
- Yoltas, T., Tüzel, Y., Gül, A., Sevgican, A., 1990, Fethiye Kumluova Köyü Seracılığının Özellikleri Üzerine Bir Araştırma, Türkiye V. Seracılık Sempozyumu, İzmir, 205-214s.